

УДК 94:341.485(=163.41)(497.13)“1941“
272-788:929 Марконе Ђ. Р.

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.14.2022.ERC.149-164>
критичко издање научне грађе / critical edition of scientific material
примљен / received: 26. 09. 2022.
прихваћен / accepted: 17. 11. 2022.

ма Вид Р. ЕРЦЕГ, докторанд Понтификалног
оријенталног института, Рим
vid.erceg@gmail.com

ПРИКАЗ ПЕТ ДОКУМЕНАТА – ИЗВЕШТАЈА МОНСИЊОРА ЂУЗЕПЕА РАМИРЕА МАРКОНЕА ИЗ 1941. ГОДИНЕ

Сажетак: У овом раду дат је кратак приказ пет докумената – извештаја која говоре о страдању припадника српског народа, које је монсињор Ђузепе Рамиро Марконе (*Giuseppe Ramiro Marcone*), као папски визитатор у Загребу, упутио државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу (*Luigi Maglione*) године 1941. Након стварања Независне Државе Хрватске, Ватикан је преко свог изасланика успоставио дипломатску везу између Рима и Загреба. Посебна пажња посвећена је Историјском архиву Државног секретаријата – Одсек за односе са државама, Ватикан, у којем је извршен преглед до сада необјављених докумената који указују на страдање припадника српског народа на подручју Независне Државе Хрватске од 1941. до 1945. године. У раду су приказани и главни фондови Историјског архива државног секретаријата – Одсека за односе са државама.

Кључне речи: Ђузепе Марконе, Луиђи Маљоне, Срби, Други светски рат, Ватикански архиви, Секретаријат државе, Ватикан, документа, фондови.

УВОД

Архивска грађа у Ватиканским архивима одувек је била предмет интересовања многих историчара и истраживача из целог света. Током столећа тамо су пажљиво чувана разна документа, писма, повеље, папска акта, дипломатска преписка Свете столице, средњовековни рукописи, државни списи и многа друга документа које је Римокатоличка црква сакупљала вековима. Када говоримо о архивској грађи Римокатоличке цркве, укључујући и период понтификата папе Пија XII, она се, из практичних разлога и због обима архивске грађе, налазила у више различитих архива, то јест у више различитих објеката који сви заједно чине једно јединствено тело – Ватиканске архиве. Ти архиви су следећи: *Archivio Apostolico Vaticano* – Ватикански апостолски архив, *Archivio Storico della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* – Историјски архив конгрегације¹ за изванредне црквене послове, *Archivio Storico de Propaganda Fide* – Историјски архив конгрегације за пропаганду вере, *Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali* – Архив конгрегације за источне цркве и *Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede* – Архив конгрегације за доктрину вере. Неки од наведених архива садрже и посебне фондове са освртом на период понтификата папе Пија XII током Другог светског рата, који је до скоро био затворен.

Кратак историјат ватиканских архива

Главни црквени архив је, свакако, Ватикански апостолски архив (*Archivio Apostolico Vaticano*) који је до скоро, због своје историјске улоге и приватног карактера, носио назив Ватикански тајни архив (*Archivio Segreto Vaticano*). У прошлости су тако називани сви архиви владара и принчева и служили су потребама државе док папа над њима има врховну управу и надзор.² Садашњи назив Ватикански апостолски архив датира још од времена његовог оснивања, за време понтификата папе Павла V. Од средине 16. века званично носи име Тајни архив све до 22. октобра 2019. године, када

1 Конгрегација потиче од латинске речи *congregatio* што значи удруживање. У Римској курији као највишем телу Свете столице, конгрегације су посебне установе (еквивалентне са државним министарствима) којима су поверене одређене високе функције у цркви. Свака конгрегација, у зависности од важности, има одређени број стручњака и особља за дато подручје и на челу сваке налази се кардинал префект који испод себе у служби има једног секретара који је увек бискуп (епископ) и једног подсекретара који је обично свештеник. Током историје, број конгрегација се мењао и сада римских конгрегација има девет.

2 Marko Jačov, „Kratka istorijski pregled vatikanskih arhiva i njihov značaj za istoriju srpskog i drugih balkanskih naroda“, *Arhivist*, XXXVII, br. 1 (1987), 142.

папа Фрања апостолским писмом обновља његов древни назив. Документарно наслеђе обухвата хронолошки распон од око дванаест векова (8–20. век). Међу најранијим важним сачуваним документима који су у почетку чувани у Латерану, можемо навести неке: златну диплому цара Отона I из 962. године, оригинални регистар писама папе Григорија VII (1073–1058), два писма Јована II Комнена упућена папи Калисту II и папи Хонорију II (1124, 1126), Вормски конкордат склопљен између папе Калиста II и цара Хенрика IV (1122) и диплома са златним печатом Фридриха I Барбаросе из 1164. године.³ Од када је папа Лав XIII, далеке 1880. године, донео одлуку да се врата тајног архива отворе за све научнике, до данас овај централни архив Свете столице представља један од најважнијих истраживачких центара у свету.⁴

О периоду понтификата папе Пија XII, чији је архив Ватикан отворио 2. марта 2020. године, данас су доступни разни фондови који бацају ново светло на Други светски рат и омогућавају боље сагледавање историјске околности. Један од тих фондова је, свакако, фонд Апостолске нунцијатуре у Југославији – *Archivio della Nunziatura Apostolica in Jugoslavia* (Arch. Nunz. Jugoslavia). Ова архивска збирка дугује своје формирање дипломатским активностима председништва Свете столице при Краљевини СХС (Краљевина Југославија од 1929. године) од 1920. до 1941. године, а касније од 1946. до 1952. године у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ). Фонд Архива апостолске нунцијатуре у Југославији подељен је на два периода:

1. Индекс под бројем 1209 *Archivio della Nunziatura Apostolica in Jugoslavia 1920–1941*. Садржи 32 кутије (32 Buste).
2. Индекс под бројем 1209 A *Archivio della Nunziatura Apostolica in Jugoslavia 1946–1952*. Садржи кутије од 33 – 73 (bb. 33 – 73) e *Carte Hurley (Joseph Patrick) 1945–1950*. Садржи кутије од 1 – 17 (bb. 1 – 17).

Историјски архив конгрегације за пропаганду вере је настао у Риму као последица административног деловања конгрегације.⁵ Конгрегација за евангелизацију народа, историјски названа Конгрегација за пропаганду вере, основана 6. јануара 1622. године од стране папе Григорија XV, један је од државних уреда који сачињавају Римску курију (*Curia Romana*), односно скуп уреда и тела која помажу папи у вршењу његове врховне пасторалне службе за добро и служење како универзалне тако и појединих цркава. Један од главних задатака ове конгрегације је промовисање мисије својствене цркви у свету свим народима. Документи овог архива, везани за период од 1941. до 1945. године, налазе се у Фонду нове серије (1893–1958) – *Fondo Nuova*

3 Исто, 142–143.

4 Исто, 144–145.

5 Исто, 145.

Serie. У новом систему сваки документ има свој прогресивни број протокола и адресар који одговара његовом садржају. Сви садржаји у овом фонду су подељени на рубрике и подрубрике, важног елемента у идентификацији архивске грађе.

Архив у којем је извршен кратак преглед грађе докумената везаних за наш рад је Историјски архив Секретаријата државе – Одсек за односе са државама (*Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati*). По апостолској конституцији Добри пастир (*Pastor bonus*) о Римској курији, објављеној 1988. године, Света столица са римским првосвештеником (*Romano Pontefice*) представља највишу власт заједно са Државним секретаријатом (*Segreteria di Stato*) и другим установама Римске курије (*Curia Romana*).⁶ По уређењу, у склопу Државног секретаријата се налазе два одсека: Одсек општих послова који се бави унутрашњим пословима државе и под управом је заменика државног секретара (*Sostituto*) и Одсек за односе са државама који се бави спољним пословима на челу са секретаром (*Segretario*) који је уједно и шеф Државног секретаријата.⁷ Као централна канцеларија папске владе, Државни секретаријат поседује свој архив познат као Историјски архив Секретаријата државе – Одсек за односе са државама, чији фондови и збирке датирају из времена Бечког конгреса (око 1814. године). За већину фондова грађа се добија у папирном облику, док су из периода понтификата папе Пија XII, захваљујући напорном раду главног архивисте др Јохана Икса (Johan Ickx), сва документа дигитализована. Целокупна архивска грађа је подељена у четири фонда:

1. Фонд Свете конгрегације за изванредне црквене послове (Fondo Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, AA.EE.SS.) – Света конгрегација за изванредне црквене послове основана је од стране папе Пија VII 19. јула 1814. године, након Француске револуције, са задатком да обнови односе између државе и цркве, да решава питања грађанско-законодавне природе у вези са учењем, црквеном јурисдикцијом, да се бави преговорима око постављања епископа, односима између свештенства и влада, као и да решава грађанска и духовна питања у појединим европским земљама. Сам Фонд је подељен на пет периода: Први период обухвата следеће понтификате (Пије VII: 1800–1823; Леоне XII: 1823–1829; Пије VIII: 1829–1830, Гргур XVI: 1830–1846, Пије IX: 1846–1878), Други период (Лав XIII: 1878–1903), Трећи период (Бенедикт

6 Miloš Vulić, „Priroda pontifikalne diplomatije: Percepcija njenog teorijskog okvira“, u: Beograd i Vatikan: Segmenti diplomatske istorije, urednici Miloš Vulić i Milosav Đoković, (Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2021), 31.

7 Исто, 31.

- XV: 1903–1922), Четврти период (Пије XI: 1922–1939) и Пети најзначајнији период за наше истраживање (Пије XII: 1939–1958), отворен за консултовање докумената 2. марта 2020. године. Пети период (понтификат папе Пија XII: 1939–1958) из фонда Конгрегације за изванредне црквене послове је подељен на четири дела: *Parte Asterisco*, *Parte Extracta*, *Parte Prima* (1939–1948) и *Parte Seconda* (1949–1958). Сваки од тих делова је подељен унутар себе, на посебне серије које су означене по државама и сва документа су дигитализована.
2. Fondo Caprano је добио име по кардиналу Пјетру Капрану (Pietro Caprano, 1759–1834), који је од 9. новембра 1822. до 10. марта 1823. био секретар Свете конгрегације за изванредне црквене послове. Састоји се од десет томова у кожном повезу са документима који се тичу црквених послова као што су: припремни радови за конкордате, бенефиције, копије едикта, спискови упутстава итд.
  3. Fondo Organizzazioni Internazionali (ОО.И). Први документи фонда за Међународне организације потичу из друге половине 19. века. Фонд је подељен на два дела: Pontificato Pio XI и Pontificato Pio XII.
  4. Fondo Spogli се састоји од пет серија: Scatole Bianche Benedetto XV (Беле кутије Бенедикта XV) у две коверте које датирају од 1906 до 1921; Scatole Bianche Pio XI – I у 33 коверте које садрже разне теме; Scatole Bianche Pio XI – II састоје се од 21 коверте и тичу се односа са немачком епископијом; Scatole Bianche Pio XII и посебна серија Cardinale Agostino Casaroli (1861–1999) подељена у 193 коверте. Сва документа су дигитализована.

**Кратак преглед грађе пет докумената – извештаја монсињора
Бузепеа Р. Марконеа из Историјског архива Државног
секретаријата – Одсек за односе са државама, Ватикан**

Након вишедеценијског „прочешљавања” архивских докумената из периода папе Пија XII, од стране ватиканских архивиста, многа нова документа, до сада никад прегледана, угледала су светлост дана. Отварање ватиканских архива из периода Другог светског рата пружа могућност другачијег разумевања појединих „осумњичених” личности тога доба, као и јасније сагледавање периода у којем су они деловали, како на државном тако и на црквеном пољу. Сама доступност целе грађе или једног дела грађе строго чуване до сада, утицаће свакако на промену слике времена ограниченог годинама 1939. и 1945, коју до сада нисмо познавали.

О страдању припадника српског народа на подручју Независне Државе Хрватске у периоду од 1941. до 1945. постоје углавном скромни извештаји и писма која се налазе у Фонду конгрегације за изванредне црквене послове (Период V –понтификат Пија XII 1939–1958), Parte Prima 1939–1948. под серијом Југославија. Документа су поређана хронолошки, по годинама, почевши од 1939, где већ наилазимо на извештаје из Апостолске нунцијатуре у Београду о дешавањима у Краљевини Југославији пре почетка рата. То су, углавном, извештаји Апостолског нунција у Југославији, монсињора Етореа Феличија⁸ (Ettore Felici) упућивани државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу⁹ (Luigi Maglione), где га извештава о неким политичким дешавањима у Југославији; кризи и паду Стојадиновићеве владе¹⁰; српско-хрватском споразуму¹¹, као и о политичкој делатности хрватског свештенства које је опоменуто да буде потпуно уздржано од активне политике итд.¹² Сви извештаји апостолских нунција су драгоцени историјски извор, пре свега зато што су објективни, исцрпни и поуздани.¹³

Много важније извештаје о политичким и верским дешавањима на простору Независне Државе Хрватске, Ватикан је добијао управо преко свог изасланика монсињора Ђузепеа Рамира Марконеа (Giuseppe Ramiro Marcone O.S.B.). Он је од стране папе Пија XII послат у лето 1941. како би успоставио односе са католичким клером у Хрватској и извештавао Свету столицу о свим дешавањима до краја рата. Апостолски визитатор (Visitatore Apostolico)¹⁴ Ђузепе Рамиро Марконе (1882–1952) био је католички бенедиктински

8 Монсињор Еторе Феличи (*Mons. Ettore Felici, 1881–1951*) архиепископ коринтски, доктор теологије и канонског права, сарадник првог нунција у Краљевини СХС Франческа Керубинија (*Francesco Cherubini*) 1920. године; наследио је монсињора Е. Пелегринетија (*Ermenegildo Pellegrinetti*) на челу нунцијатуре у Београду; именован за апостолског нунција у Београду 19. 4. 1938. године. За време немачке окупације напушта окупирани Београд. Massimiliano Valente, *Diplomazia Pontificiae Regno dei Serbi, Croati e Sloveni 1918–1929*, (Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2012), 95. Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Drzavi Hrvatskoj I*, (Beograd, NIP-Politika, 1992), 481, 483.

9 Луиђи Маљоне (*Luigi Maglione, 1877–1944*) био је италијански кардинал и дипломата; блиски сарадник папе Пија XII, током Другог светског рата номинован од стране истог папе 1939. године за Државног секретара његове светости и префекта конгрегације за изванредне црквене послове при Светој столицу.

10 Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), Pio XII, Jugoslavia, Posizione (Pos.) 132, fascicolo ff. (fasc.) 2-9, Izveštaj Nuncija Felicia, n. 894/69 (1755/39), Belgrado, 2. aprile 1939, La caduta di Stojadinović, ff. 5-8v.

11 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 132, fasc. ff. 27-41, Izveštaj Nuncija Felicia, n. 1433/121 (6030/39), Belgrado, 28. agosto 1939, L'accordo Serbo-Croato, ff. 38-39v.

12 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 140, fasc. ff. 96-101, Izveštaj Nuncija Felicia n. 3184/234 (446/41), Belgrado, 24. novembre 1940, Attività politiche del Clero Croato, ff. 97-99v.

13 Marko Jačović, „Kratak istorijski pregled vatikanskih arhiva i njihov značaj za istoriju srpskog i drugih balkanskih naroda“, *Arhivist*, XXXVII, br. 1 (1987), 145.

14 Апостолски визитатор има привремену мисију и чисто религиозну. Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Drzavi Hrvatskoj I*, (Beograd, NIP-Politika, 1992), 513.

монах, заређен за свештеника 1906, а 11. марта 1918. године именован за опата ординара опатије Montevergine, једне од најстаријих бенедиктинских опатија у Италији.¹⁵ Након што је папа Пије XII донео одлуку о именовању апостолског визитатора у Загребу, државни секретар Свете столице је, 14. јуна 1941, упутио позив монсињору Марконеу да се јави у Ватикан 23. јуна ради добијања потребних инструкција.^{16 17}

Средином 1941, након стварања НДХ, загребачки надбискуп монсињор Алојзије Степинац, у сагласности са поглавником Павелићем, много се залагао да Света столица призна нову државу и да са њом успостави дипломатске односе.¹⁸ То је и био разлог да надбискуп Степинац у тишини отпутује за Рим како би се састао са папом 6. јуна 1941.¹⁹ У одговору који му је упутио државни секретар види се јасан став да Света столица неће признавати државе настале у току рата, већ само када нове државе буде признате након прекида непријатељства.²⁰ У наставку, кардинал говори да, иако неутрална и непристрасна, Света столица неће заборавити хрватски народ којем је одувек признавала заслуге у борбама вођеним ради одбране католичке вере и да ће послати у Загреб апостолског визитатора као доказ очинске бриге Христовог викара за хрватски народ.²¹ Ствар се убрзала одмах након једног обраћања београдског надбискупа монсињора Јосипа Ујчића Светој столици где у једном писму, које је упутио 24. јуна 1941. Секретаријату државе, надбискуп износи забринутост због тешке ситуације у којој се нашао српски народ у НДХ, јер је већ имао прилике да раније пошаље неке списе о болној ситуацији након насилних прогона Срба православаца који се врше у Краљевини Хрватској, и да због тога предлаже да Света столица пошаље у Загреб неку ауторитативну особу, чак и неку без дипломатских атрибута како би препоручио хрватској влади умереност, мир и правду.²² Државни секретар Маљоне је, 23. јуна 1941, обавестио опата Марконеа да је папа Пије

15 Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj I*, (Београд, NIP-Politika, 1992), 514.

16 Исто, 514.

17 О инструкцијама које је Марконе добио видети: *Istruzioni per il Reverendissimo Padre Giuseppe Ramiro Marcone O.S.B. Abate di Montevergine. Che si reca in Croazia*, Vaticano, luglio 1941, n. 5839/41 u Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), PioXII, Jugoslavia, Pos. 151, fasc. ff. 99-157. У истој фасцикли налазе се три пројекта (нацрта) писма од страна 100-118, 119-135 и 136-153.

18 Марко Аурелио Ривели, Надбискуп геноцида, (Никшић: Јасен, 1999), 168.

19 Љубодраг Димић и Никола Жутић, Алојзије Степинац – држава, црква, надбискуп 1934-1941, (Београд: Филип Вишњић, 2017), 412.

20 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos.144, fasc. ff. 88-97, Pismo kardinala Maljonea, n. 5359/41, Vaticano 11. luglio 1941, ff. 93-95v.

21 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 88-97, Pismo kardinala Maljonea, n. 5359/41, Vaticano 11. luglio 1941, ff. 93-95v.

22 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 131-139, Pismo Monsinjora Ujčića, n. 6039/41, Belgrado, 24. luglio 1941, ff. 132-133.

XII одлучио да га пошаље у Хрватску како би тамо чувао верске интересе хрватског племенитог народа али не код владе већ код епископата²³. Већ 5. јула 1941, из Секретаријата државе су се интересовали када опат Марконе може да започне своју мисију коју му је поверио папа у Краљевини Хрватској и да је препоручљиво да десетак дана пред свој полазак, он пошаље неког оца у Рим који ће га пратити као секретар како би могао да контактира Државни секретаријат за све у вези са обављањем нове функције.²⁴ У кратком писму упућеном Секретаријату државе (10. јул 1941), опат Марконе одговара да би у Рим стигао око 25. истог месеца и да ће отац Ђузепе Масући (Giuseppe Masucci), доктор и професор канонског права, бити његов секретар.²⁵ Како стоји у инструкцијама које је добио у Ватикану, његова мисија је привремена, тачније, задатак који му је поверен има потпуно духовну и верску сврху и траје онолико колико је потребно да се припреми црквено уређење територије која му је поверена.²⁶ Након доласка у Рим са својим секретаром Ђузепеом Масућином²⁷ (25. јули 1941) и представљања државном секретару у Ватикану, папа Пије XII га је примио у посебну аудијенцију 28. јула 1941. године²⁸. Само два дана касније (30. јули), апостолски представници су преко Венеције и Ријеке кренули на пут²⁹. Кардинал Маљоне је службеним писмом упућеним монсињору Степинцу 25. јула 1941. обавестио загребачког надбискупа да опат Марконе стиже у Загреб да се бави верским потребама хрватског народа, да извештава Свету столицу, да неће пропустити прилику да ступи у контакт са државним органима како би саслушао њихове захтеве и да је сигуран да ће апостолски визитатор бити дочекан са љубазним поштовањем.³⁰ Марконе је отпутовао службено у Загреб да би испитао ситуацију и поднео извештај Светој столицу.³¹ Убрзо по доласку, информисао је Свету столицу да није успео да нађе смештај у

23 Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj I*, (Beograd, NIP-Politika, 1992), 517.

24 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 151, fasc. ff. 10-45, Pismo kardinala Maljonea, n. 5175/41, Vaticano, 5. luglio 1941, f. 19.

25 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 151, fasc. ff. 10-45, Pismo Markonea, n. 5626/41, Montevergine, 10 luglio 1941, 21-21v.

26 *Istruzioni per il Reverendissimo Padre Giuseppe Ramiro Marcone O.S.B. Abate di Montevergine. Che si reca in Croazia*, Vaticano, Lettera in Minuta (nacr pisma), luglio 1941, n. 5839/41, u Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), Pio XII, Jugoslavia, Pos. 151, f. 128.

27 Ђузепе Кармело Масући (*Giuseppe Carmello Masucci 1906–1964*) био је монах у опатији Монтевергине и доктор црквеног права у Риму. Секретар Марконе у у његовој мисији у НДХ од 1941. године. Milan Bulajić, *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj I*, (Beograd, NIP-Politika, 1992), 517.

28 Исто, 517.

29 Исто, 517.

30 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 151, fasc. ff. 10-45, Pismo kardinala Maljonea, n. 5776/41, Vaticano, 25. luglio 1941, ff. 23-23v.

31 Марко Аурелио Ривели, *Надбискупи теноцида*, (Никшић: Јасен, 1999), 169.

верским домовима који су скучени и већ пуни, али да је успео да се смести у згради Богословије која је нова и грандиозна.³² Помиње да му је надбискуп Степинац дао књижицу са 280.000 динара и да боравећи у Богословији може да живи веома економично.³³ Два дана након доласка у Загреб примио га је поглавник Павелић (5. август 1941) и сам тај чин је, по мишљену многих, представљао *de facto* признавање Независне Државе Хрватске од стране Ватикана.³⁴ У телеграму који је опат Марконе послао из Загреба 5. августа 1941, помиње да се тог дана сусрео са поглавником и да му се чини да је овај задовољан његовом духовном мисијом.³⁵

У документима Архива Државног секретаријата – Одсека за односе са државама наилазимо на неколико извештаја које је апостолски визитатор Монсињор Ђузепе Марконе упућивао државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу, а тичу се помена страдања српског народа већ у првим годинама рата.

**Први извештај (23. август 1941, Загреб) који је апостолски
визитатор монсињор Ђузепе Рамиро Марконе упутио државном
секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу³⁶**

Свој први извештај по доласку у Независну Државу Хрватску монсињор Марконе започиње првим утисцима о политичкој и верској ситуацији у Хрватској, о својим првим контактима, извештавајући да је у Загреб стигао 3. августа 1941. увече и да је већ сутрадан имао два дуга разговора са монсињором Степинцем. Дан касније имао је сусрет са председником Владе који је пожелео да га овај посети пославши по њега ауто. У разговору је нашироко хвалио хрватско свештенство и чинило се да није задовољан епископатом. Понудио му је чак и једну кућу као дом, што је опат љубазно и са захвалношћу одбио. Павелић му је рекао да ће га често позивати на разговоре

32 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 9-34, Pismo Markonea, n. 6660/41, Zagabria, 23. agosto 1941, Prime impressioni sulla situazione politica e religiosa della Croazia, f. 33.

33 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 9-34, Pismo Markonea, n. 6660/41, Zagabria, 23. agosto 1941, Prime impressioni sulla situazione politica e religiosa della Croazia, f. 33.

34 Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан, католичка црква и југословенска власи 1941-1958*, (Београд: Просвета-Терсит 1994), 14.

35 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 151, fasc. ff. 10-45, Telegram Markonea, n. 6183/41, Zagabria, 5. agosto 1941, f. 27.

36 Нумерација је ауторова, а не на основу распореда у самом фонду; Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), Pio XII, Jugoslavia, Posizione 144, fascicoloff. 9-34, Izveštaj Djuzepa R. Markonea, n. 6660/41, Zagabria, 23. agosto 1941, Prime impressioni sulla situazione politica e religiosa della Croazia, ff. 10-24.

ради верских интереса његове земље. Наредних дана ступио је у контакт са неколико министара, посебно са министром рата Славком Кватерником са којим је причао о недостатку верске службе у војсци и министром просвете др Милетом Будаком. Даље наводи да је неколико министарских канцеларија још у рукама старих масона али да постоје тенденције да у скорије време државни врх буде очишћен од масонерије. Коментаришући политичку ситуацију и усташки покрет који се шири сваким даном, ватикански изасланик каже да је то тачка ослонаца на којој почива влада Анте Павелића, који у свему жели да следи католичку доктрину. Примећује да су се многе организације, које су некад биле део сељачке странке, прикључиле новом режиму; старе соколске организације исказују своју приврженост поглавнику; чак и муслимани из Босне и Хрватске симпатишу усташки покрет, па су као награду за лојалност, како помиње монсињор Марконе, добили од поглавника обећање да ће им изградити џамију у престоници. Иако се режим све боље и боље консолидује, то ипак не значи да је постигнута унутрашња пацификација у Хрватској. Апостолски изасланик, након неколико обављених истрага, признаје, нажалост, да је борба између Хрвата и Срба на многим местима још крвава. Не може да се негира то да се усташе, подстакнуте од стране католичких свештеника, често насилно понашају према Србима, палећи им куће, убијајући не само мушкарце већ и жене, децу па чак и бебе. Помиње, даље, и сведочења италијанских војних капелана о сличним масакрима у Госпићу и да италијанске војне власти имају наређење да се не померају. Због тога је монсињор Марконе 8. августа отишао да интервенише код председника владе који је покушао да умањи озбиљност чињеница наводећи да су, у сваком случају, оне оправдане српским агресијама, и недуго затим, поглавник је љубазно променио тему, причајући опату Марконеу о свом животу проведеном у Италији. У даљем извештају спомиње да немачка војска и даље надгледа главни град и половину хрватске територије, наводећи да је Гестапо званично напустио Загреб 3. августа али да, ипак, сви знају да многи агенти у цивилу још лутају престоницом. Окупација јужних области од стране италијанске војске као и далматинских граница са Италијом створиле су снажно незадовољство према Италији. О односу актуелне владе и свештенства апостолски изасланик каже да су односи добри, да је свештенство задовољно новим стањем ствари и постигнутом независношћу чак и да хвале, можда и превише, хришћански дух власти. Међу свештенством поглавник посебно саосећа са фрањевачким редом, до те мере да је и његов приватни капелан фрањевачки свештеник.

У извештају, даље, опат Марконе помиње режим краљевине Југославије који је погодовао ширењу Срба шизматика по територијама Хрватске

и Словеније и процењује да се за 20 година скоро 700.000 Срба проширило по Хрватској, стварајући језгра православне пропаганде, градећи своје цркве, оснивајући православне епископије и успостављајући митрополију у самом Загребу. Помиње се да је митрополит загребачки³⁷ био љути непријатељ Свете цркве и да је радио у договору са протестантима и старокатолицима. Наводи се у извештају да је био ухапшен од стране Немаца када су окупирали главни град, оптужен као саучесник у државном удару у Београду прошлог априла и да се не зна са сигурношћу шта је било са њим на крају. Како наводи опат Марконе, можда је био упуцан. Настављајући даље, папски визитатор пише да је због православне пропаганде склопљено пуно мешовитих бракова због чега је око 200.000 Хрвата изгубило католичку веру у периоду од 20 година. Нестанком Југославије у Хрватској је експлодирала реакција против Срба. Промена политичке климе у држави довела је до повратка многих отпадника у католичку веру и понекад чак и до масовног преобраћања Срба и Јевреја по целој хрватској територији, о чему сведоче радови епархијских курија.

Други извештај (9. септембар 1941, Загреб) који је апостолски визитатор монсињор Ђузепе Рамиро Марконе упутио државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу³⁸

У другом извештају који опат Марконе из Загреба шаље државном секретару папе Пија XII кардиналу Маљонеу, 9. септембра 1941, извештава о агресивном духу хрватских католичких свештеника и описује два случаја. У првом случају спомиње католичког пароха из Убдине, која се налази око 50 километара од Госпића, сењска бискупија, и пише да је он тамо морални вођа локалних усташа. Једне недеље прошлог месеца, пошто је италијанским војним властима јављено да је поменути парох отворено ратоборан у својим проповедима, командант III батаљона дивизије *Краљ* послао је на

37 Доситеј Васић (1878–1945), световно име Драгутин, био је српски епископ нишки и први митрополит загребачки. Завршио је Кијевску духовну академију и филозофске науке у Берлину и Лајпцигу. За епископа нишког постављен је 1913. да би након стварања загребачке епархије 1933. постао први митрополит загребачки. По стварању НДХ ухапшен је од усташа 10. априла 1941. и затворен. Умире 13. јануара 1945. у Београду од последица злостављања и сахрањен је у порти манастира Ваведења у Београду. Српска православна црква га је, због мученичког страдања и исповедања православне вере, прогласила светим. Прославља се као исповедник 13. јануара / 31. децембра. Више у: Dragoljub Živojinović, Dejan Lučić, *Varvarstvo u ime Hristovo*, (Beograd: Nova knjiga, 1988), 682-683.

38 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 35-37, Izveštaj Markonea, Prot. 15/41 (7102/41), Zagabria, 9. settembre 1941, Spirito aggressivo tra Sacerdoti cattolici croati, f. 36.

свечану мису једног италијанског официра Гориупа (Goriup), пошто је вероватно само он могао да разуме хрватски језик. Он је известио команду да је чуо пароха како позива да се потисну сви Срби у земљи и цитирао један део из његове проповеди: „Ми смо 13 усташа али смо спремни да се суочимо и са 10.000 Срба”. Апостолски визитатор каже да ће о томе у најкраћем року обавестити локалног епископа.

У другом случају се извештава да је пре двадесетак дана један католички свештеник Еугенио Гујић, већ суспендован од стране свог епископа, чекајући воз на станици у Сарајеву, видео једног српског православног свештеника којег је можда и познавао од раније. Без икакве провокације га је одмах напао и убио. Извештај наводи да је католички свештеник ухапшен, одведен у Загреб и тамо осуђен на смртну казну.

Трећи извештај (11. септембар 1941, Загреб) који је апостолски визитатор монсињор Ђузепе Рамиро Марконе упутио државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу³⁹

У свом трећем извештају од 11. септембра 1941, монсињор Ђузепе Рамиро Марконе кратко извештава кардинала Маљонеа да је из разговора са монсињором Ђузепеом Гарићем, бањалучким бискупом, сазнао како су у овој бискупији млади свештеници и млади фрањевци одушевљени усташким покретом. Учланили су се у усташку партију и тамо су положили заклетве. Бискуп жали због оваквог става свог свештенства али се не усуђује да се томе успротиви јер се плаши оптужби од стране загребачке владе. Монсињор Марконе је бискупу Гарићу дао инструкције за спречавање даљег учлањивања свог клера у усташку партију.

Четврти извештај (11. септембар 1941, Загреб) који је апостолски визитатор монсињор Ђузепе Рамиро Марконе упутио државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу⁴⁰

У свом четвртном извештају монсињор Ђузепе Марконе обавештава државног секретара Свете столице Маљонеа да из поузданих информација произилази да је цело расколничко свештенство, настањено на територији

39 ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 144, fasc. ff. 160-163, Izveštaj Markonea, Prot. 20/41 (7153/41), Zagabria 11. settembre 1941, Sacerdoti aderenti al movimento ustaš, f. 162.

40 ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 93, P.O., fasc. 52, Izveštaj Markonea, Prot. 19/41 (7170/41), Zagabria 11. settembre 1941, Clero scismatico espulso dalla Croazia, f. 62.

Хрватске, сада коначно избачено из владе. Потпуно празни су остали православни манастири по Босни, тако да сада влада тражи католичке монашке редове којима би поверила ове манастире. Даље стоји у извештају да је католички бискуп монсињор Ђузепе Гарић уверавао монсињора Марконеа да је расколнички епископ бањалучки⁴¹ ухапшен и убијен прошлог маја. У самом извештају пише да није јасно да ли је то учињено од стране Немаца или усташа. Иако монсињор Марконе није сигуран ко је убио епископа или не жели то да призна због веза са својим домаћинима, он каже да је последица протеривања расколничког свештенства та да су Срби почели да прелазе у римокатоличку веру. Апостолски визитатор и сам је гледишта да су православни „расколници и шизматици”, тако да, иако не одобрава насиље и злочине, поздравља (*il governo in coraggia*) то што они за последицу имају прелазак „расколника” у, како он сам наводи на крају извештаја, нашу католичку веру.⁴²

Пети извештај (26. септембар 1941, Загреб) који је апостолски визитатор монсињор Ђузепе Рамиро Марконе упутио државном секретару Свете столице кардиналу Луиђију Маљонеу⁴³

У петом извештају који је послао опат Марконе државном секретару Маљонеу 1941. године, даје се панорамски приказ различитих верских култова који се практикују у Хрватској. У жељи да учини народ хомогеним у верској професији, хрватска власт је забранила или, како наводи Марконе, одлучила да игнорише Јевреје и православце. Исто тако, за обављање њиховог култа они више немају субвенције у новцу. Описујући даље, каже да се Јевреји, који су били познати по фиксираном жутом диску на грудима, скоро више и не срећу на загребачким улицама. Говорећи о православцима, апостолски визитатор извештава да су њихови свештеници последњих месеци протерани или чак убијани и да су на неким местима покрајинске власти почеле да руше њихове цркве. Међу забрањеним култовима помиње још и старокатоличку секту која има свог бискупа у Загребу као и да је та секта била фаворизирана од стране југословенског режима који им је чак

⁴¹ Платон Јовановић (1874–1941) био је српски епископ охридско-битолски а потом епископ бањалучки. Ухапшен и убијен од стране усташа 5. маја 1941. Српска православна црква га је 1998. прогласила за свештеномученика. Прославља се 22. априла / 5. маја. Више у: Dragoljub Živojinović, Dejan Lučić, *Varvarstvo u ime Hristovo*, (Београд: Nova knjiga, 1988), 683-685.

⁴² У документу конкретно стоји: *Il fine è buono; i metodi talora sono discutibili* (крај је добар, методе су понекад упитне).

⁴³ ASRS, AA.EE.SS., Pio XII, Jugoslavia, Pos. 171, fasc. ff. 271-337, Izveštaj Markonea, n. 30/41 (7428/41), Zagabria, 26. settembre 1941, I culti in Croazia, ff. 309-310.

поклонио једну малу цркву у Загребу. Што се тиче признатих култова у Хрватској, опат пише да, поред католичког култа, власт признаје муслиманску вероисповест као и евангелистичке протестанте. Помиње да муслимана има око 600.000 и да углавном живе у Босни, док евангелиста има око 50.000 и настањени су према граници са Србијом. На крају свог кратког извештаја, Марконе закључује да власт из Београда никад није одступила од свог програма гушења сваке различитости међу својим народима и да је за циљ имала насилно стварање једног народа, једне мисли и једне религије – српске православне, док сада Хрватска влада, преокренувши ситуацију, исто жели да има народ једне мисли и једне вере – католичке.

Закључак

Значај ових пет изабраних докумената – извештаја за проучавање страдања српског народа у Независној Држави Хрватској и геноцидне природе усташког режима је вишеструка. Режим поглавника Павелића се током четири ратне године представљао као заштитник римокатоличке цркве и тражио је ослонац и подршку у њој. Управо из тог разлога, извештаји представника Ватикана монсињора Ђузепеа Рамира Марконеа о стању у НДХ су веома значајни. Било би веома тешко одбранити тезу по којој је опат Марконе био наклоњен Србима. Напротив, он је отишао у Загреб 1941. како би стекао што непристраснију слику. Његово сагледавање стравичних злочина над Србима је неупитно. Ови извештаји поседују важне детаље као што су, на пример, полна припадност и старосна доб жртава, те свакако неспорно говоре о природи Павелићевог усташког режима.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Необјављени извори

Архивска грађа:

- Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.)

Литература:

- Димић, Љубодраг и Никола Жутић. *Алојзије Стейинац – држава, црква, надбискуп 1934–1941*. Београд: Филип Вишњић, 2017.
- Живојиновић, Р. Драгољуб. *Ватикан, католичка црква и југословенска власи: 1941–1958*. Београд: Просвета-Терсит, 1994.
- Ривели Аурелио, Марко. *Надбискуп геноцида*. Никшић: Јасен, 1999.
- Булајић, Милан. *Мисија Ватикана у Независној Држави Хрватској I*. Београд: НИП-Политика, 1992.
- Јаčov, Марко. „Кратак историјски преглед ватиканских архива и њихов значај за историју српског и других балканских народа“. *Архивист*, XXXVII, br. 1 (1987), 142-151.
- Valente, Massimiliano. *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni 1918–1929*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2012.
- Vulić, Miloš. „Priroda pontifikalne diplomatije: Percepcija njenog teorijskoga kvira“. U: *Београд и Ватикан: Сегменти дипломатске историје*. Уредници Милош Вулић и Милосав Ђковић, 13-33. Београд: Београдска надбискупја, 2021.
- Живојиновић, Драгољуб и Дејан Лучић. *Varvarstvo u ime Hristovo: Prilozi za Magnum Crimen*. Београд: Nova knjiga, 1988.

ma Vid R. Erceg, PhD student,
The Pontifical Oriental Institute, Rome
vid.erceg@gmail.com

PRESENTATION OF FIVE
DOCUMENTS - REPORTS OF
MONSIGNOR GIUSEPPE
RAMIRE MARCONE FROM 1941

Summary

The present study provides a short analysis of the five documents, i. e. reports, on the sufferings of the Serbian people, sent by Monsieur Giuseppe Ramiro Marcone, the representative (*apostolic visitor*) of the Pope in Zagreb, to the Cardinal Luigi Maglione, the state secretary of the Holy See in 1941. After the Independent State of Croatia came to being, it was through Vatican's Emissary that diplomatic relations between Rome and Zagreb were established. The special attention is given to the Historical Archive of the Secretariat of State Section for Relations with States, Vatican. The unpublished documents shed a light on the events leading to an immense tragedy of the Serbs living in the areas under the control of the Independent State of Croatia in the period between 1941 and 1945. The main funds of the Historical Archive of the Secretariat of State Section for Relations with States have also been shown.

Keywords: Giuseppe Ramiro Marcone, Luigi Maglione, Serbs, Second World War, Vatican archives, Secretariat of State, Vatican, documents, funds.